

В. О. ВАЩУК
ЕМОЦІЙНО УВИРАЗНЕНИЙ ПРИСУДОК

Значною стилістичною виразністю характеризуються дієслівні складені присудки, в яких допоміжний член виражається модальними дієсловами, як-от: *бажати, боятися, братися, вабити, вдаватися, випадати, відмовлятися, вміти, встигати, гадати, доводитися, догадуватися, думати, жадати, забувати, загрожувати, заманутися, зятятися, збиратися, зголошуватися, здужати, знати, зобов'язуватися, зрікатися* тощо.

Дієслівні складені присудки з такими допоміжними членами надають висловленому емоційного забарвлення, вносять у мовлення відтінки уснорозмовного, урочисто-піднесеного або книжного колориту. Це служить для збагачення й увиразнення літературної мови, поліпшення її художніх якостей.

Так, слова *норовити, зятятися, кортіти, заманутися, квапитися, смикатися, набиватися, поталанити, хвалитися* (в значенні *загрожувати*) та інші належать до розмовної лексики. Присудки, до складу яких вони входять, надають літературній мові уснорозмовного забарвлення, збагачуючи тим самим її художній стиль. Наприклад: «Якось одного чудесного серпневого дня *заманулося* мені *відвідати* старенького Олексу Івановича, давно вже я його не бачив» (Остап Вишня); «Пуговкін після цього рішуче *смикнувся бігти* за ріг, але його зупинив телеграфіст» (Петро Панч); «Гвардійський стрілецький полк, з яким оце танкістам *поталанило діяти* разом, не має собі взагалі ніде рівного» (Гончар).

Окремі ж слова, як-от: *зрікатися, жадати, постановляти, ухвалювати, присягати, клястися* тощо — мають книжний характер, а то й відтінок урочистості, піднесеності. Пор.: «Вчора партгрупа *ухвалила послухати* звіт командира на зборах загону» (Хорунжий); «*Клянусь боротись* до загину, так, як боролися батьки, і за Радянську Батьківщину Ішли на муки, на штики» (Сосюра).

Модальні дієслова досить різноманітні і за своєю семантикою; в основному вони емоційно забарвлені і надають контекстові відповідного стилістичного спрямування. Такі дієслова можуть означати:

а) Уміння, можливість, здатність виконання дії, досягнення результатів: *вміти, вдатися, здужати, знати, зуміти, могли, спромогтися, щастити* та ін. Наприклад: «Ніхто не знав, що технік *вміє* так *грати*» (Загребельний); «У жовтні 1880 року Іллі Миколайовичу *вдалося відкрити* в Симбірську два приходських училища» (Канівець); «Спритний хлопець *зумів* не тільки свого командира від смерті *відбити*, але й тих однодумців, що служили в сотні, *врятувати*» (Д. Бедзик); «Десь тижнів за три мені знову *пощастило вирватися* до Києва» (Баш);

б) Необхідність, обов'язковість здійснення дії: *випадати, доводитися, мати, мусити, приходиться, судитися, траплятися* тощо. Наприклад: «Як жаль, нам не скоро *доведеться зустрітися* за інших обставин» (Кучер); «Атака за Мораву *мала початись* увечері з першими сутінками» (Гончар);

в) Бажання (небажання), прагнення виконати дію: *бажати, вабити, відмовлятися, жадати, заманутися, прагнути, (не) терпітися, тягнути* (в значенні *хотіти, бажати*), *уникати, хотіти* тощо. «Хоч він [Павлуша] сьогодні сам уже був тут аж двічі, але *вабило зайти* ще раз» (Баш); «Сумно мені було і *перемовити* щире слово *жадалося*» (Марко Вовчок); «*Тягне опуститися* на каміння і пити так ласо сонце, як і вони [скелі], так само купати зір свій у небі» (Коцюбинський);

г) Намагання, намір, спробу виконати дію: *братися, загрожувати, намагатися, намірятися, пориватися, пробувати, силкуватися, силуватися, смикатися, старатися, хвалитися, нахвалятися, цілитися*. «Леся *силкувалася запам'ятати* слова, та сон і втома перемагають» (М. Олійник); «Мачуха *нахвалялась* ще *бити* Тараса, і повернутись додому було йому боязко» (Красицький); «Ігор *націлівсь* уже *повернути* в провулок, щоб заплутати якось свої сліди» (Міщенко);

д) Готовність, згоду суб'єкта виконати дію: *збиратися, зголошуватися,*

зобов'язуватися, лагодитися, покласти, погоджуватися, постановляти, ухвалювати і т. ін. «Дитина притихла й збиралась спати» (Турчинська); «Місцеві хлопчаки, яким ще невідомий був сторож, добровільно зголосились розвідувати ворога» (Гончар); «Шефська комісія ухвалила вирядити на свято своїх представників» (Коцюба);

е) Процеси думки (мислення), мовлення: *гадати, думати, догадуватися, забувати, марити, мріяти, обіцяти* і т. д. «Я забув причинити двері, і звідти тягло бадьорим повітрям, надією на фіалки» (Коцюбинський); «Мати тільки тепер здогадалася змахнути сльози з очей» (Стельмах); «Марійка... пообіцяла сама принести їм прапор у Полтаву, але не раніше як весною» (Гончар);

є) Психічний, фізичний та внутрішній стани, переживання суб'єкта: *боятися, встигати, квапитися, клястися, наважитися, насмілитися, остерігатися, присягати, ризикувати, сміти, спішити, сподіватися, соромитися, розраховувати* і т. ін. «Ішла [Ляля] швидко, дивлячись під ноги, ніби боялася спіткнутися» (Гончар); «Я учень твій, відданий до краю Вітчизні любій, матері моїй, великим словом нині присягаю для неї *жити*, для неї *йти* у бій» (Бажан).

Художніми, експресивно насиченими виступають однорідні складені присудки, в яких у ролі допоміжного виступає одне і те ж дієслово: «Хочу битись, хочу стерти слід ворожої ноги» (Грабовський); «І Надія мусила потішати. Мусила радити. Мусила обіцяти, що нещадно воюватиме з Шафоростом» (Баш); «А ще вмів Ромка непомітно, через двори і завулки, ходити до одного маленького будинку і виносити звідти пачки листівок. Умів... нищпорити біля німецьких машин, умів з'являтися раптово скрізь, де треба, і зникати, коли треба, ще раптовіше. Вмів першим дізнатися про все, що діялося у місті» (Журахович).

Використання допоміжних дієслів-синонімів також є важливим стилістичним засобом, як наприклад:

Від плуга чесного, від рідного заводу
Нас *хоче* ворог одірвать,
І нашу правду, щастя і свободу
Під ноги підтоптать.
В розгулі хижому він *прагне* сплюндрувати
Святий здобуток наших рук,
Ждає край наш, красний і багатий,
Він виссать, як павук.

(Рильський)

Використання синонімів *хоче, прагне, жадає* дало змогу авторові виразити модальне значення хотіння з усіма його семантико-стилістичними відтінками.

Синонімами модальних дієслів можуть бути і цілі словосполучення, наприклад: *бажати, виявити (висловити) бажання, горіти (загорітися) бажанням, нетерпінням; думати* — *була (є) думка, мати на думці (на мислі); плекати думку, надіятися* — *мати (плекати) надію* і т. д.

Словосполучення, аналогічні з модальними дієсловами, мають зв'язаний, фразеологізований характер. Виступаючи в сполученні з інфінітивами, вони мають виразне стилістичне призначення. Так, сполуки *мати бажання, взяти (на себе) обов'язок, мати змогу, дати згоду* та ін. більше властиві книжній мові, мають відтінок офіційності. Дієслівні складені присудки із структурами *горіти (загорітися) бажанням (нетерпінням), плекати думку (надію), не мати хисту, спало на думку*, тобто побудовані як метафори, сильні своєю експресивністю і досить широко вживаються в художній мові, в усномовних текстах.

Нерозкладним фразеологічним словосполученням може виражатися й інфінітивна частина складеного присудка. Це теж невичерпне джерело для збагачення стилістичних можливостей мови. Такі фразеологічні утворення в дієслівному складеному присудку вживаються для вираження різних емоцій: переживання, почуття поваги, іронії і навіть сарказму, наприклад: «Чи волієш нам служити, чи волієш, може, нині головою наложить» (Леся Українка). «Він [Тимко] оголосив, що в завтрашній виставі Климко нарешті мусить-

таки дати дуба» (Ільченко).

Вислови *головою наложити (накласти)* і *дати (врізати) дуба* мають різне стилістичне призначення: перший — *головою накласти* — надає висловленому урочистого відтінку, другий — *врізати дуба* — має іронічне, часом саркастичне забарвлення. Пор. ще приклади: «Я мушу все вивести на свіжу воду...» (Кропивницький); «Хотілося б зогнать оскому на коронових главах, на тих помазаниках божих» (Шевченко); «Тут мені щоразу доводилось гріти чуба» (Гончар).

Крім лексико-семантичних засобів, в оформленні дієслівного складеного присудка бере ще участь порядок слів. За звичайного, стилістично нейтрального словорозташування на першому місці знаходиться допоміжне слово, а на другому — інфінітив, наприклад: «Коля Поліщук намагається не відставати від командира» (Куличенко); «До вечора він встигне дійти до бази лісництва» (Гончар). Стилiстично виразнішим є присудок інверсований, як-от: «Селяни, як побачили це, навіть косити кинули» (Головко); «Праця в газеті мені полюбилася, кидати її я не збираюся» (Остап Вишня).

Особливістю складеного дієслівного присудка є те, що його компоненти можуть текстуально відділятися одним або кількома словами, внаслідок чого вони також логічно наголошуються, набирають більшої виразності: «І довелося мені на старість з віршами ховатись» (Шевченко); «Чоловіків розбили на дві бригади. Одна, з теслярським інструментом, мала обтісувати та обпилювати стовпи, друга — розвозити їх підводами уздовж лінії» (Д. Бедзик); «Дмитро мав добрий характер: умів дружити, захоплюватись, чекати, любити, ненавидіти, бути суворим» (Хорунжий).

Отже, дієслівний складений присудок з модальними дієсловами у ролі зв'язки характеризується значною стилістичною виразністю. Майстерне використання таких присудків збагачує синтаксис літературної мови.